

DIOTIMA-KRÓNIKA

Az alakuló ülést követő héten került sor a kör első, *Kommunikációképtelenség* címmel meghirdetett vitaestjére. A meg-megtorpanó, időnként párhuzamos polémia Tankó Éva körvezető vitaindítóját követte. Ezt az alábbiakban közöljük:

Tisztelt hallgatóság!

A mai témakör mint ismeretes a kommunikációképtelenség. A problémakört két nagy kérdés köré csoportosítottam:

- 1) *Miért nem értelmetlen a kommunikációképtelenség kérdése?*
- 2) *Van-e értelme a hallgatásnak? (Miért hallgatunk?)*

1

Az első kérdés értelmének megválaszolására célszerű magából a *kommunikáció meghatározásából* kiindulni.

A kommunikáció legegyszerűbb definíciója az, hogy a kommunikáció jelhasználat, jelváltás. Azonban a jelhasználat és jelváltás még nem jelent kommunikációt, ugyanis szükség van egy olyan adekvációs mechanizmusra, amelynek működése által létrejön a megértés vagy/és a megértetés. Ennek a hiányában nem beszélhetünk kommunikációról – mivel az eredmény *meg-nem-értés vagy félreértés*.

A lehetséges válasz a kommunikációképtelenségre itt rejlik, mivel a kommunikációképtelenség nem a kommunikáció vagy a jelváltás elutasítását jelenti, hanem a megértés és megértetés hiányát.

A kommunikációképtelenségnek (logikailag szólva) 3 kimenetele lehet:

- 1.1. A helyzet felismerése és megváltoztatása: konszenzuális alap vagy referenciális pontok keresése;
- 1.2. A félreértések továbbhalmozása: egy értelmetlen status quo fenntartása;
- 1.3. A hallgatás választása.

2

A három kimenet azonban etikai magyarázatot kíván:

- 1.1. – miért vállalom fel önmagam és a másikat?
- 1.2. – miért *nem* vállalom fel önmagam és a másik felet?
- 1.3. – miért hallgatok?

Itt már eljutottunk a második nagy kérdéshez – a hallgatáshoz. Ha adva van a jelváltás, a jelhasználat és az adekvációs mechanizmus is, amely által létrejön a megértés és megértetés, akkor sem biztos, hogy megszűnik a kommunikációképtelenség helyzete. A kommunikáció ugyanis még egy másik problémát is implikál.

A *vitázó* vagy *kommunikáló*, azáltal hogy vállalja önmagát, felvesz egy „státust” – a vitatkozó magatartását – és így egyfajta szerepjátásba kényszerül. A szerepet egy adott helyzetben vállalja – a vita vagy a kommunikáció keretében –

amelyen belül beszélhetünk *jelenvalóságról*. A szerep vállalása létemet igazolja ebben a jelenvalóságban; ez a létezési forma ugyanakkor védelemre szorul, mert abban a percben, amelyben nem kommunikálok, kiesek a szerepből, a keretből és a jelenvalóságból, azaz megszűnök létezni.

Ezért a szerep vállalása előtt tisztáznom kell:

- 1) viszonyomat önmagamhoz és a szabályokhoz;
- 2) alkalmazkodnom kell az elváráshorizonthoz;
- 3) létemet csak a másokhoz való viszonyban igazolhatom;
- 4) a mások létét is kell igazolnom ebben a viszonyban.

Ugyanakkor válaszolnom kell a kérdésekre:

- a) Milyen a létem ebben a jelenvalóságban?
- b) Van-e értelme a nemlétnek?

A diskurzus történése – talán indokolatlanul – viszonylag korán eltért a bemutatott szövegben vázolt problematizáló szempontoktól. Helyben kudarcélmény, utólag – a témát *közös* tehetetlenségként is megtapasztalva – teljesítmény.

A témakezelés alapvető buktatója: nem sikerült a konkrét kommunikációs szituációkban rejlő alternatívákról beszélünk.

A vitaindító szövegére reflektál, de ugyanakkor a diskurzus hiányosságainak lényegét is érinti az a vitában elhangzott hozzászólás, miszerint „a kommunikációban való jelenlét nem lehet imperatívusz tárgya.” Kiváltképpen érvényes ez egy olyan vitára, ahol nem derül(hetett) ki, hogy a kommunikációképtelenség miért is *vita*-téma.

A soron következő körülmény *Ludwig Wittgenstein filozófiájára*, összpontosított. Expozíció gyanánt a wittgensteini életmű sajátos filmreceptiója – Derek Jarman: Wittgenstein – szolgált, majd Demeter Attila vitaindítója került bemutatásra. A témafelvezető érvelés szerint a gondolkodó egyedi hatástörténetét a Tractatus implicit etikai konnotációi magyarázhatják.

Ezek után a beszélgetés természetesen a szövegcentrikus, illetve meta-textuális Wittgenstein olvasatok, valamint művei mögöttes morális tartalmának kibontását kísérelte meg. A megfelelően körülhatárolt és többé-kevésbé mindenki által ismert témának köszönhetően eredményesebb, majdhogynem szakmai vita alakult ki.

A diskurzus sikerességét bizonyítja az is, hogy a résztvevők kérésére a következő körön ismét a wittgensteini filozófia került megvitatásra. Ez alkalommal *A jelek autonómiája* címmel Veres Zoltán tartott vitaindítót, a következő szemelvények ebből származnak:

Az alábbi dolgozatban azt a tényezőt szeretném megvizsgálni, amely mintegy megalapozza a wittgensteini gondolatrendszeren belül a verifikálhatóság, az érvényesség és a legitimitás alapkategóriáit. Úgy tűnik, a jelek autonómiájának analízise nélkül nehezen fogadhatóak el a fent említett alapkategóriák működésének azon premisszái, amelyek Wittgenstein nyelvjátékát jellemzik. (...) A jelek kísérőjelenségek, szimptomák, de hogyan határozhatnánk meg azt, a-

mit a jelek kísérni fognak a jelhasználatban? A tárgy az, amelyet jelölnek, vagy gondolkodásom tárgya az amit kísérnek, esetleg mindkettő egyszerre? A válasz egyben módszertani kulcs is a továbbiakban: minden jel értelmezhető – mondja Wittgenstein – de a jel értelmét már nem szabad tovább értelmeznünk. A jel értelme ugyanis az értelmezés utolsó szintje. (A megállapítás rokonítható azzal, amelyet Platón tesz a *Kratüloszban* az elemi szavakra vonatkozóan.) Gondolkodásom tárgya soha nem azonos az elgondolt tárggyal, hanem annak csupán árnyéka. Ezt az árnyékot már nem értelmezem, hanem értelmezés nélkül értem meg. Az árnyék és a tárgy között hasonlóság van. Akkor tekinthetem jónak a tárgyról készített másolatot, ha az árnykép és a tárgy könnyen összetéveszthetők. Így viszonylik a játék is a valósághoz. Akkor tekintem igazinak a játékot, ha megtévesztően úgy folyik le minden eseménye, mint a valóságban. A wittgensteini értelemben vett kijelentés tehát egy árnyhoz hasonló kép. A kijelentés azonban, az árnyal ellentétben, már nem mutat hasonlóságot a reprezentált tárggyal. (Itt mutatkozik meg a kijelentéssel végezhető játék, nyelvjáték lehetősége.) „Nem a tény az amit elgondolunk ... hanem a tény árnyéka.” A már említett indexelés jelentős mértékben átértelmeződik, megszűnik gesztusjellege, átveszi szerepét az árnyék, amely a hasonlóság révén már nem véletlenszerűen irányítja a rámutatás mozdulatát.

Ha ismét rákérdezzünk az árnyék – vagy tulajdonképp a gondolkodás – helyére, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a megismerésében tevékeny szubjektumban lelhető fel. A megismerés folyamata pedig egy meghatározott szabálykeretek által leírható jelhasználatban valósul meg; ennek megfelelően: ha létezik a jelhasználatot leíró metanyelv, akkor ez csakis valamiféle grammatika lehet. A megismerés, mint jelhasználat, tulajdonképp játék: nyelvjáték. (Ez érvényes a tudományos megismerés formáira is.) A nyelvjáték, grammatikai struktúrája tekintetében több pusztá jelhasználatnál: magába zárja a jeleket, a jelek használatát leíró szabályokat és a jelhasználókat is. A jelek csak egy ilyen rendszeren belül nyernek el valamilyen határozott jelentést. A jelek együtt élik életüket jelhasználóikkal, s a szabályok – ebben a dinamikus együtt-létben – arra jók, hogy életüket ne egymás rovására folytassák. Az eddigiek alapján könnyen levonhatjuk a következtetést: nem létezhetnek konzisztens, a transzcendenciában megalapozott logikai rendszerek. Ha hinnénk ilyen rendszerek létezésében, akkor ez könnyen szkepticizmushoz vezetne, hiszen nem kerülnének napvilágra, sőt inkább elfedődnek a hibaforrások, s észrevétlenül vonják kétségbe a megszerzett tudást, pedig a tudományos megismerés, érvelés sem egyéb, mint nyelvjáték. (...)

Jel és jelhasználó autonómiája nemcsak a rendszeren belül érvényes követelmény, hanem kötelező érvényű a nyelvjátékrendszerek kapcsolatában is (interszubjektív jelleg). Egyik rendszeren belül ugyan tehetünk megállapításokat egy másikra vonatkozóan, de ezt a megállapításunkat már nem láthatjuk el semmiféle jelentéssel, egyszerűen értelmetlen lesz, mert megpróbál kilépni abból a közezből, amely megadhatná értelmét. Talán az ebből származó erkölcsi követelményekkel magyarázható, hogy sokan gondolják burkolt etikai alkotásnak a szerző életművét.

A Diotima Baráti Társaság harmadik, március 9-i vitaestjének témája „Az öngyilkosság keresztény értelmezése” volt. Vitaindítót Borsos Szabolcs tartott, aki a címben foglalt teológiai értelmezést szociálpszichológai, illetve filozófiai szempontokkal kötötte össze. Talán e horizont-tágítás, de ugyanakkor a kör résztvevőinek szakmai összetétele miatt is sokoldalú vitának lehettünk tanúi, mely elsősorban az öngyilkossággal szoros kapcsolatban álló felelősségvállalás vallásos/morális konnotációira reflektált.

A „Diotima-Munkafüzetek” sorozatban megjelent Cinzia Franchi: *Occisio Gregorii In Moldavia Vodae Tragedice Expresso – A XVIII. századi erdélyi román görög katolikus színháték és a „Magyar Modell”* című tanulmánya.

Végezetül még szót lehetne ejteni a március 18-i DiBaT-bálról, de mint minden buliról, erről is hallgatni kell...